

**МУСА РЫСКУЛБЕКОВ АТЫНДАГЫ “КЫРГЫЗ ЭКОНОМИКАЛЫК
УНИВЕРСИТЕТИ”**

ИЛИМИЙ ИЗИЛДӨӨ УНИВЕРСИТЕТИ

ЖАНА «КЫРГЫЗСТАНДЫН ЭЛ АРАЛЫК УНИВЕРСИТЕТИ»

АКАДЕМИЯЛЫК КОНСОРЦИУМУ

**И.РАЗЗАКОВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК ТЕХНИКАЛЫК
УНИВЕРСИТЕТИ**

Диссертациялык кеңеш Д 08.24.697

Кол жазма укугунда
УДК: 330.322:336(575.2)(043)

АРСТАНБЕКОВА АСЕЛЬ АСЫЛБЕКОВНА

**ЭКОНОМИКАНЫ ТУРУКТУУ ӨНҮКТҮРҮҮНҮН ФАКТОРУ
КАТАРЫ ИШКЕРДИКТИ ИНВЕСТИЦИЯЛЫК КАМСЫЗДОО**

08.00.10- финансы, акча жүгүртүү жана кредит

Экономика илимдеринин кандидаты
окумуштуулук даражасын алуу үчүн жазылган диссертацияга
Автореферат

Бишкек – 2025

Иш И.Раззаков атындагы Мамлекеттик Техникалык Университетинде, Кыргыз Экономика жана бизнес жогорку мектебинин "Менеджмент" кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчиси: Саякбаева Айганыш Апышевна,

Экономика илимдеринин доктору, профессор,
Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук
университетинин финансы кафедрасынын
башчысы .

Расмий оппоненттер: -

-

Жетектөөчү уюм:

-

жайгашкан дареги: _____

Коргоо _____ жылы _____ саат _____ да
диссертацияларды коргоо боюнча «М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз
Экономикалык Университети» Илимий Изилдөө Университетинде жана
Кыргызстан Университетинин «Академиялык институтунда» Экономика
илимдеринин доктору (кандидаты) илимий даражасын алуу үчүн Д 08.24.697
диссертациялык кеңештин отурумунда болот, жайгашкан дареги: 720023,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары, Тоголок Молдо көчөсү, 58.

Диссертацияны коргоонун онлайн-трансляциянын идентификациялык коду:
_____. Диссертация менен М. Рыскулбеков
атындагы Кыргыз экономикалык университетинин (720033, Бишкек ш.,
Тоголок Молдо көч., 58), «Кыргызстан Эл аралык университети»
Академиялык Консорциумунун (720001, Бишкек ш., Чүй проспекти, 255)
китепканаларында жана Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу
Улуттук аттестациялык комиссиянын (УАК КР) сайтында таанышууга болот:
Автореферат " _____ " _____ 2025 жылы жөнөтүлдү.

Диссертациялык кеңештин

окуу катчысы,

экономика илимдеринин кандидаты, доцент

Байтерекова Г.С

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Заманбап шарттарда, экономика натыйжалуулугун жана ийкемдүүлүгүн жогорулатууга муктаж болуп турганда, бизнес үчүн туруктуу инвестиция булактарынын болушу өтө маанилүү болуп саналат. Ишкердик жумуш орундарын түзүүгө, салыктык түшүүлөрдүн көбөйүшүнө жана инновациялык ишмердүүлүктүн активдешүүсүнө өбөлгө түзөт. Чакан жана орто бизнес, адатта, ири компанияларга караганда экономикадагы өзгөрүүлөргө тез реакция кылып, жогорку ыңгайлашуучулукту жана ийкемдүүлүктү көрсөтүшөт. Бул ишкердикти туруктуу экономикалык өсүштүн маанилүү бөлүгү кылат. Дал ушул ишкердик сектору жогорку ыңгайлашууга жана инновациялык потенциалга ээ, бул аны туруктуу экономикалык өсүштүн таянычы кылат.

Экономиканын заманбап техникалык-технологиялык базага тез өтүшү үчүн, бир топ эле чектелүү болгон инвестициялык ресурстарды натыйжалуу бөлүштүрүү талап кылынат. Бул контекстте стратегиялык маанилүү багыттарда сапаттык секирик жасай ала турган инновациялык инвестициялар өзгөчө маанилүү.

Бирок, учурдагы экономикалык кырдаалда каржы жана реалдуу секторлордун ортосунда олуттуу ажырым байкалууда. Экономиканын бул секторлору дайыма эле гармониялуу иштешпейт, кээде бири-биринен обочолонуп да иштешет, бул натыйжалуу өнүгүүгө тоскоолдук кылат. Натыйжада, ишканалар өндүрүштүк кубаттуулуктарын сактап калууга жана өнүктүрүүгө аракет кылып, негизинен өздүк каржылык ресурстарына таянууга аргасыз болушат.

Ошентип, ишкердикти инвестициялык камсыздоо боюнча изилдөө бизнести колдоонун натыйжалуу куралдарын иштеп чыгуу үчүн актуалдуу болуп саналат, бул экономикалык туруктуулукту жана өлкөнүн прогрессивдүү өнүгүүсүн бекемдөөгө өбөлгө түзөт.

Диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар, негизги илимий программалар (долбоорлор), билим берүү жана илимий мекемелер тарабынан аткарылуучу негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациялык изилдөөнүн темасы КРнын 2018-2040-жылдарга Улуттук өнүгүү стратегиясын, КРнын экономикалык өнүгүүсүн 2035-жылга чейин инновациялык модернизациялоо концепциясын, КРдагы туруктуу өнүгүү максаттарын (8-максат), КР Улуттук банкынын 2022-2025-жылдарга карата стратегиялык ишмердүүлүгүнүн багыттарын, КРнын курулуш тармагын 2020-2030-жылдарга өнүктүрүү стратегиясын, КРда жашыл экономиканы өнүктүрүү программасын 2019-2023-жылдарга, КРнын банк системасын 2022-2025-жылдарга өнүктүрүүнүн негизги багыттарын, "Ишкердик субъекттерин каржылоо" программасын ишке ашыруу менен байланышкан.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациялык иштин максаты Кыргыз Республикасынын экономика шарттарында инвестициялык

климатты жакшыртуу, ишкердик активдүүлүккө дем берүү боюнча теориялык жоболорду жана практикалык сунуштарды негиздөө болуп саналат.

Коюлган максатты ишке ашыруу изилдөөнүн логикасына жана структурасына ылайык келген төмөнкү маселелерди чечүүнү талап кылат:

- ишкердикти инвестициялык камсыздоонун теориялык аспектилерин изилдөө, анын экономикалык өсүштөгү жана туруктуу өнүгүүдөгү ролун кароо;

- экономиканын туруктуу өнүгүү фактору катары ишкердикти инвестициялык камсыздоонун чет элдик тажрыйбасын изилдөө;

- КРдагы ишкердиктин өнүгүүсүнүн учурдагы шарттарын талдоо жана заманбап тенденцияларын аныктоо;

- ишкердикти инвестициялык камсыздоого диагностика жүргүзүү;

- ишкердикти инвестициялык камсыздоонун эконометрикалык моделдөөсүн аткаруу;

- 2035-жылга чейинки ишкердиктин узак мөөнөттүү өнүгүүсүнүн болжолун эсептөө;

- КРда ишкердикти өнүктүрүүнүн стратегиялык багыттарын иштеп чыгуу.

Диссертациялык иштин алынган натыйжаларынын илимий жаңылыгы ишкердикти инвестициялык камсыз кылуу теориясын өнүктүрүүдө жана улуттук экономиканын туруктуу өнүгүүсү үчүн ишкердикте инвестициялык процесстерди оптималдаштыруу боюнча сунуштарды иштеп чыгууда турат:

- азыркы дүйнөлүк экономиканын белгисиздик жана турбуленттүүлүк шарттарында ишкердиктин өнүгүү мыйзам ченемдүүлүктөрү жана аны инвестициялык камсыз кылуу боюнча концептуалдык көз караштарды жалпылоонун жана эксперттик обзорунун негизинде ишкердик ишмердүүлүгүнүн жана инвестициялык процесстердин маңызы "ишкердик" жана "ишкердикти инвестициялык камсыз кылуу" деген автордук деинацияларын чечмеле берүү түрүндө аныкталды;

- экономиканын туруктуу өнүгүү фактору катары ишкердикти инвестициялык камсыз кылуунун чет элдик тажрыйбасын тереңдетип изилдөө дүйнөлүк экономика үчүн түз ЖИнин маанилүүлүгүн аныктоого мүмкүндүк берди, технологияларды өткөрүп берүүгө, жаңы жумуш орундарын түзүүгө жана экономикалык өсүштү тездетүүгө көмөктөшүп, түз ЖИ деңгээли боюнча дүйнө өлкөлөрүнүн рейтингин түзүүгө мүмкүндүк берди;

- кеңири статистикалык маалыматтын базасында ишкердиктин өнүгүүсүнүн азыркы тенденцияларына талдоо жүргүзүлдү;

- КРда ишкердикти инвестициялык камсыз кылууга диагностика жүргүзүлдү;

- көп факторлуу корреляциялык-регрессиялык анализдин негизинде ишкердикти инвестициялык камсыз кылуунун эконометрикалык моделдөөсү жүргүзүлдү;

- 2035-жылга чейин ишкердиктин узак мөөнөттүү өнүгүүсүнүн болжолу эсептелди;

- КРда ишкердикти өнүктүрүүнүн стратегиялык багыттары иштелип чыкты.

Диссертациялык изилдөөнүн алынган жыйынтыктарынын практикалык мааниси министрликтердин, ведомстволордун иш жүзүндө Кыргыз Республикасынын экономикасын туруктуу өнүктүрүү үчүн ишкердикте инвестициялык процесстерди оптималдаштыруу боюнча иш-чараларды иштеп чыгууда изилдөөнүн жоболорун жана тыянактарын колдонуу мүмкүнчүлүгүнөн турат. Негизги тыянактар, сунуштар жана илимий-практикалык сунуштамалар Кыргыз Республикасынын экономикасын туруктуу өнүктүрүү үчүн ишкердикте инвестициялык процесстерди оптималдаштыруунун негизги багыттары боюнча стратегияларды, программаларды жана пландарды иштеп чыгууда, ишке ашырууда, ошондой эле «Экономика» багыты боюнча бакалаврларды жана магистрлерди даярдоодо «Финансы, акча жүгүртүү жана кредит» жана башка дисциплиналар боюнча окуу процессинде пайдаланылышы мүмкүн.

Алынган натыйжалардын экономикалык мааниси. КРдеги ишкердикти инвестициялык камсыздоону талдоонун негизиндеги теориялык-методологиялык жоболор, тыянактар жана практикалык сунуштар министрликтер жана ведомстволор тарабынан өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүү концепцияларын жана стратегияларын иштеп чыгууда, ошондой эле КРдеги ишкердикти өнүктүрүү боюнча стратегиялык башкаруу чечимдерин болжолдоодо жана кабыл алууда колдонулушу мүмкүн. Иштелип чыккан практикалык сунуштар КРдеги инвестициялык камсыздоонун негизи болуп кызмат кылып, ишкердик активдүүлүктү жогорулатууга мүмкүндүк берет.

Коргоо үчүн берилген диссертациянын негизги жоболору:

- ишкердикти инвестициялык камсыздоонун теориялык негиздерине жалпылоо жана эксперттик баа берүү "ишкердик" жана "ишкердикти инвестициялык камсыздоо" деген аныктамалардын автордук формулировкалары түрүндө ишкердик ишмердүүлүгүнүн жана инвестициялык процесстердин маңызын аныктоого мүмкүндүк берди;
- дүйнө өлкөлөрүнүн түз ЖИ деңгээли боюнча рейтингинин негизинде экономиканы өнүктүрүү деңгээлинин инвестициялык "салымдардын" көлөмүнө көз карандылыгы аныкталган;
- Статистикалык көрсөткүчтөрдүн анализинин жыйынтыктарынын базасында Кыргыз Республикасындагы ишкердиктин өнүгүүсүнүн негизги тренддери ;
- Кыргыз Республикасындагы ишкердикти инвестициялык камсыздоонун диагностикаланган деңгээли;
- ишкердикти инвестициялык камсыздоонун эконометрикалык моделдөөсү;
- 2035-жылга чейинки ишкердиктин узак мөөнөттүү өнүгүүсүнө автордук болжолдуу баа берүүлөр;
- Кыргыз Республикасындагы ишкердикти өнүктүрүүнүн стратегиялык багыттары боюнча автордук иштеп чыгуулар.

Тең изденүүчүнүн жеке салымы. Изилдөөнүн жыйынтыгы И.Раззаков атындагы КМТУнун алдындагы Экономика жана бизнес жогорку мектебинде

сыноодон өткөрүлдү . Улуттук экономиканын туруктуу өнүгүүсү үчүн ишкердикте инвестициялык процесстерди оптималдаштырууга багытталган практикалык сунуштар Кыргыз Республикасынын Экономика жана коммерция министрлигинин ишмердүүлүгүнөн орун алган.

Диссертациянын жыйынтыктарын апробациялоо. Диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболору жана корутундулары автордун Кыргызстандын жана башка өлкөлөрдүн эл аралык жана республикалык илимий-практикалык конференцияларында, форумдарында, тегерек столдорунда жасаган баяндамаларында жана докладдарында чагылдырылган: "Мамлекеттин экономикалык коопсуздугу улуттук коопсуздуктун негизги аспектиси катары". 2-секция. Кыргыз Республикасын башкаруунун финансылык рычагдары жана өнүгүүнүн заманбап тенденциялары (Бишкек, Ж.Баласагын атындагы КУУ, 2022), БУУнун "Бизнестин туруктуу өнүгүүгө кошкон салымы" аттуу жеке сектор менен стратегиялык диалогу (Бишкек, БУУ, КР Экономика министрлиги, 2022), Борбордук Азиянын микроаржы уюмдарынын: "Өнөктөштүк жана Туруктуу Өнүгүү" 2-саммити (Бөкөнбаев айылы, Ысык-Көл обл. КР, МКУА, 2023), "Заманбап экономиканын өнүгүүсүнүн актуалдуу көйгөйлөрү жана тенденциялары" (РФ, Самара, 2024), BIFF-Эл аралык финансы форуму (Бишкек ш., 2022-2023-2024), "Глобалдык экономикалык өзгөрүүлөр шартында Кыргызстан: жаңы чакырыктар жана мүмкүнчүлүктөр, Ж.Баласагындын жана проф. Т.К. Камчыбековдун 950 жылдыгына арналган" (Бишкек ш., Ж.Баласагын атындагы КУУ, 2024), "Атамекендик илимдин атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу үчүн инновациялык чечимдер" (РФ, Санкт-Петербург, М.В. Ломоносов атындагы МИПИ, 2025), "Заманбап илимдин өнүгүү перспективалары" (Стокгольм, Швеция, 2025) жана башкалар.

Диссертациянын толук чагылдырылышы басылмаларда. Диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболору 13 илимий макалада жарыяланган, алардын ичинен 10 макаласы КР Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиясы тарабынан сунушталган жана РИНЦ базасында индекстелген басылмаларда жарыяланган, анын ичинде Бишкек, Санкт-Петербург, Самара, Стокгольм жана башка шаарларда.

Диссертациянын структурасы жана көлөмү. Диссертациялык иш шарттуу белгилердин тизмесинен, киришүүдөн, үч бөлүмдөн, корутундудан, практикалык сунуштардан, пайдаланылган адабияттардын тизмесинен турат. Диссертация таблицаларды жана сүрөттөрдү кошкондо 194 беттен турат

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Диссертациянын киришүү бөлүгүндө теманын актуалдуулугу негизделген, изилдөөнүн максаты жана милдеттери коюлган, алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы баяндалган, алынган натыйжалардын практикалык жана экономикалык мааниси, изденүүчүнүн жеке салымы ачылган, коргоого коюлуучу диссертациянын негизги жоболору саналып, натыйжалардын апробациясы келтирилген.

Биринчи бөлүмдө «Ишкердикти инвестициялык камсыздоонун теориялык негиздери» теориялык аспектилер, анын ичинде ишкердик ишмердүүлүктүн маңыздык мүнөздөмөсү изилденип, чет өлкөлөрдө экономиканын туруктуу өнүгүү фактору катары ишкердикти инвестициялык камсыздоо практикасы изилденген.

Ишкердик динамикалуу экономиканын негизи болуп саналат, коомдун бакубаттуулугун жакшыртууга, инновацияларды стимулдаштырууга жана туруктуу атаандаштык чөйрөсүн түзүүгө көмөктөшөт. Ишкерлерди колдоо жана алардын ишмердүүлүгү үчүн жагымдуу шарттарды түзүү - ар бир мамлекет үчүн маанилүү милдеттер.

Классикалык экономикалык теориянын негиздөөчүсү Адам Смит "Элдердин байлыгы" китебинде ишкерлер өз пайдасын көздөп, коомдук гүлдөп-өнүгүүгө аргасыздан көмөктөшөт деп ырастаган. Алар тобокелдиктерди өздөрүнө алышат жана өндүрүштү уюштуруу үчүн жоопкерчиликти алышат, бул ресурстарды натыйжалуу бөлүштүрүүгө алып келет [Ядгаров Я. С. С. История экономических учений.-М.: ИНФРА-М, 2012.-480-б.]

Экономикалык теориянын классиктеринин ишкердиктин маңызы жөнүндөгү пикирлери бул негизги тармакты түшүнүүгө болгон ар кандай ыкмаларды баса белгилейт. Жаңыны жараткан инноваторлордон тартып, ресурстарды натыйжалуу бөлүштүрүүгө көмөктөшкөн агенттерге чейин ишкердин ролу экономикалык өнүгүүдө жана коомдун динамикасында маанилүү фактор болуп саналат.

Ишкердик экономикасына карата Шумпетер жана башка окумуштуулардын эмгеги сыяктуу заманбап көз караштарда ишкердик экономикада жаңылыктарды жана өзгөрүүлөрдү жаратууга багытталган адамдык ишмердиктин өзгөчө формасы катары каралат. Өзгөчө көңүл ишкерлердин мүмкүнчүлүктөрдү аныктоого, жаңы өнүмдөрдү жана кызматтарды түзүүгө жана тобокелдиктерди башкарууга багытталат, бул өз кезегинде экономикалык өсүшкө өбөлгө түзөт [Шумпетер Й.А. Теория экономического развития: исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры. - М.: Прогресс, 1982. 455-б.].

Профессор Т.К. Камчыбеков Кыргыз Республикасында ишкердикти өнүктүрүү менен байланышкан тенденцияларга жана көйгөйлөргө талдоо жүргүздү, ошондой эле анын келечектүү өсүшү үчүн негизги багыттарды көрсөттү. Ал ишкердиктин ийгиликтүү иштеши үчүн инфраструктураны өнүктүрүү жана билим берүү ресурстарына жеткиликтүүлүктү камсыз кылуу зарыл экенин баса белгилейт [Камчыбеков Т.К. Малый и средний бизнес в КР //Реформа. №3 (7), 2000.- 36-38-б.].

Профессор В.Е. Савин ишкердиктин маанилүүлүгүн баса белгиледи, анткени анын иштөө шарттарында инновацияларды ийгиликтүү киргизүү мүмкүн. Бул өз кезегинде өлкөнүн социалдык-экономикалык чөйрөсүнүн жакшырышына алып келет [Савин В. Е. Развитие малого и среднего предпринимательства в Кыргызстане и его роль в насыщении

потребительского рынка // Региональная экономика и управление: электронный научный журнал, 2022].

Профессор Мукаш Исраилов ишкердикти глобалдык чакырыктар шартында туруктуу өнүгүүгө жетишүүнүн каражаты катары карайт жана ишкерлер өлкөнүн экономикасын дүйнөлүк рыноктогу өзгөрүүлөргө көнүктүрүүдө маанилүү роль ойнойт, ишкердиктин туруктуулугун жогорулатуу үчүн Ишканада заманбап технологияларды жана эсепке алуу жана аудит ыкмаларын киргизүү зарыл экенин ырастайт [Исраилов М. И. Основы инновации, жизненный цикл инновации // «Статистика, учёт и аудит» Алматинского гуманитарно-экономического университета 2023. - № 2 (89). – 32-39-б.].

Профессор А. А. Саякбаева жумушсуздук жана жакырчылык сыяктуу социалдык көйгөйлөрдү чечүүдө ишкердиктин маанилүүлүгүнө басым жасап, ишкерлерди колдоо, анын ичинде окутуу, консультация берүү жана каржылоого жетүү үчүн натыйжалуу системаны түзүү зарылдыгын белгилейт [А. А. Саякбаева. Влияние ИИ на развитие предприятий КР // ЕНО <https://elibrary.ru/contents.asp?id=37134966>, 2019. - № 10-4(56). - 334-338-б.].

Экономика илимдеринин доктору С. Дж.Чолбаева КР мамлекеттик бюджетинин киреше бөлүгүн түзүүдө ишкердикти иликтеп чыгып, МиСБ өзгөчө айыл жергесинде калктын жашоо деңгээлин жакшыртууда олуттуу потенциалга ээ экенин белгиледи. [Чолбаева С.Дж. Роль малого и среднего бизнеса в формировании доходной части государственного бюджета КР // Сибирская финансовая школа, 2019. -№4 (135). - 56-58-б.].

Классикалык экономикалык теориянын өкүлдөрү болгон изилдөөлөрдүн, ошондой эле заманбап экономисттердин анализи ишкердиктин аныктамасын тактоого мүмкүндүк берди, ал кирешеге жетүү жана туруктуу өнүгүүнү камсыз кылуу максатында мүмкүнчүлүктөрдү аныктоону, инновациялык идеяларды, товарларды жана кызматтарды түзүүнү жана киргизүүнү, ошондой эле ресурстарды натыйжалуу башкарууну камтыган динамикалык процесс катары аныкталды. Экономиканын туруктуу өнүгүүсү контекстинде ишкердик коомдун комплекстүү прогрессине жана жашоо сапатын жакшыртууга өбөлгө түзгөн маанилүү фактор болуп саналат, ал КРнын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнө олуттуу салым кошот, жумуштуулуктун өсүшүнө, инновацияларды киргизүүгө жана башкаларга көмөктөшөт.

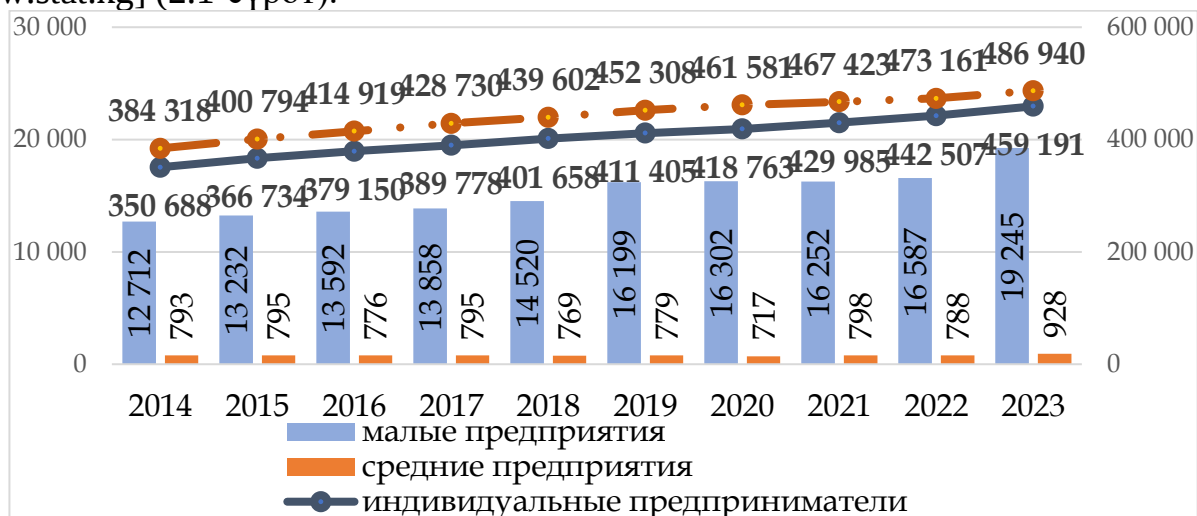
Инвестициялар инновацияларды киргизүү жана өндүрүштүк процесстерди модернизациялоо үчүн да зарыл, ал эми жаңы технологияларга жана изилдөөлөргө инвестиция салган ишкерлер продукциянын сапатын жакшыртуу, чыгымдарды азайтуу жана башкалар аркылуу атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатат. Инвестициялык камсыздоонун заманбап концепцияларын эске алуу менен, ишкердикти инвестициялык камсыздоо боюнча автордук аныктаманы сунуштайбыз — бул ишкердик долбоорлорду түзүү, өнүктүрүү жана иштетүү үчүн зарыл болгон финансылык, материалдык жана материалдык эмес ресурстардын жыйындысы, ал капиталды тартууну

гана эмес, ошондой эле кирешени максималдуу көбөйтүү жана бизнестин туруктуу өсүшүн камсыз кылуу максатында ресурстарды стратегиялык башкарууну камтыйт. «КРдеги ишкердикти инвестициялык камсыздоону талдоо» аттуу экинчи главада ишкердиктин өнүгүү тенденциялары аныкталган, ишкердикти инвестициялык камсыздоого диагностика жүргүзүлгөн жана КРден түз ЖИ агымынын динамикасы талданган.

Диссертациялык изилдөөнүн объектиси болуп КРдеги ишкердик ишмердүүлүктөгү инвестициялык процесстер саналат. Изилдөөнүн предмети катары экономиканын туруктуу өнүгүшүнө өбөлгө түзгөн ишкердикти инвестициялык камсыздоо механизмдери жана шаймандары аныкталган.

Изилдөө методдору жана материалдары. Иште изилдөөнүн жалпы илимий жана статистикалык методдору колдонулган: абстракттуу-логикалык, салыштырмалуу, структуралык-функционалдык ыкмалар, графикалык, корреляциялык-регрессиялык, статистикалык болжолдоо, топтоштуруу жана экономикалык-статистикалык талдоо. Изилдөөнүн материалдары катары атайын экономикалык жана статистикалык адабияттар, КР Улуттук статистика комитетинин жана КРУБдун расмий статистикалык маалымат базалары алынды.

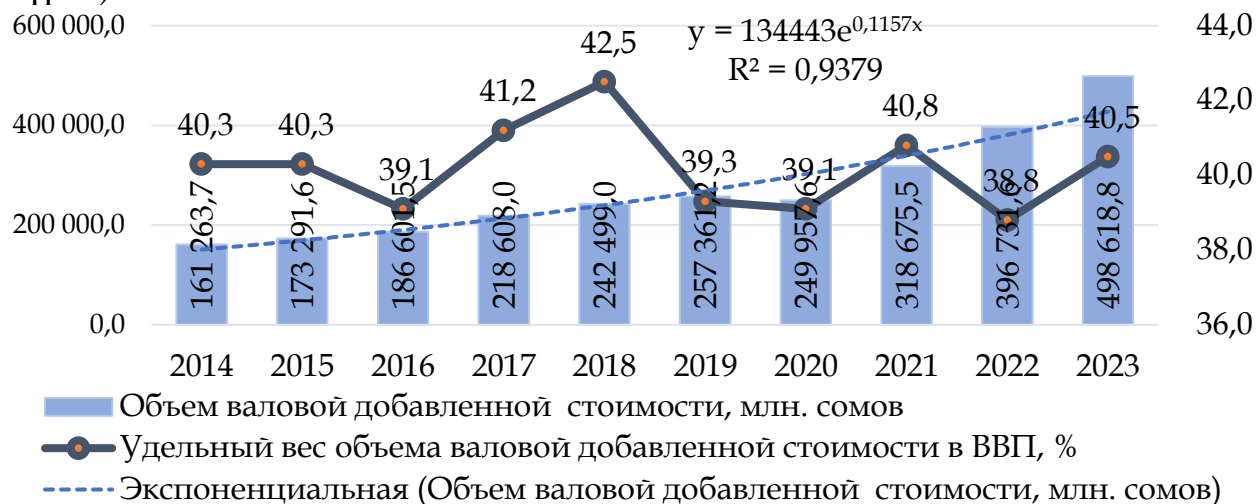
КРдеги чакан ишканалардын саны 2014-жылы 12 712 бирдиктен 2023-жылы 19 245 бирдикке чейин өсүп, 51,4%ды түздү. Эң чоң өсүш 2018-жылдан 2019-жылга чейинки мезгилде байкалган, анда чакан ишканалардын саны 14 520дан 16 199га чейин көбөйгөн. Орто ишканалардын саны дагы оң динамиканы көрсөтөт, бирок ЧИге караганда азыраак. 2014-жылы алардын саны 793 бирдикти түзсө, 2023-жылы 928ди түздү, бул 17,0%га өсүштү билдирет. Жеке ишкерлердин санынын акырындык менен өсүшү экономиканын ар кандай тармактарында өзүн-өзү иш менен камсыз кылуунун жана чакан бизнестин жагымдуулугун көрсөтүп турат. Фермердик чарбалардын (мындан ары - ФЧ) саны дагы 2014-жылдагы 384 318 бирдиктен 2023-жылы 486 940 бирдикке чейин көбөйдү, бул 26,7% га өсүштү түзөт [http: // www.stat.kg] (2.1-сүрөт).

2.1-сүрөт. КРдагы чакан жана орто ишкердик субъекттеринин санынын динамикасы, бирдик

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлдү [http: // www.stat.kg]

2014-2023-жылдар үчүн КРдагы ЧОИ субъекттеринин КДН туруктуу өнүгүүнү көрсөтүп турду. 2014-жылы КДН көлөмү 161 263,7 млн сомду түзгөн. Кийинки жылдары ал туруктуу өсүп, 2023-жылы 498 618,8 млн сомго жетип, 2014-жылга салыштырмалуу 309,2%га өскөн. [http://www.stat.kg] (2.2-сүрөт).

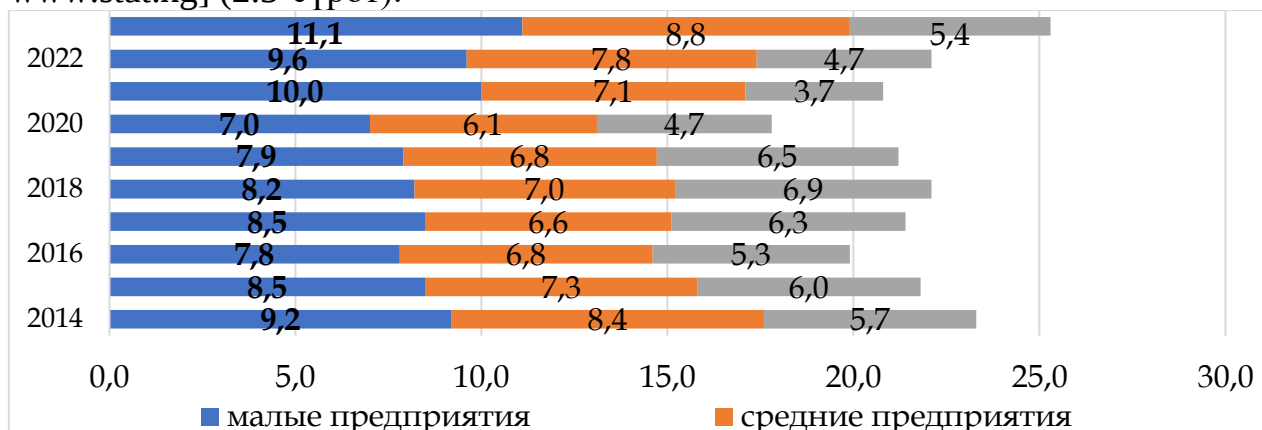
2.2-сүрөт. КР чакан жана орто ишкердик субъекттеринин кошулган дүн наркынын көлөмүнүн динамикасы, млн сом

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлдү [http://www.stat.kg]

2014-2023-жылдар аралыгында ЧОИ субъекттеринин КДН өсүш темпи 309,2% түздү. Бирок ИДӨнүн КДНдагы салыштырма салмагы өзгөрүп, чакан жана орто бизнестин секторуна тышкы экономикалык жана ички факторлордун таасирин чагылдырган термелүүлөрдү көрсөттү. Талдоо көрсөткөндөй, КРнын ЧОИ КДНнын туруктуу өсүшүн көрсөтүп, көлөмү жыл сайын көбөйүүдө. Бирок пандемия сыяктуу тышкы экономикалык факторлордун таасири динамикага таасирин тийгизип, 2020-жылы кадимкидей төмөндөткөн. ЧОИ сектору тез калыбына келип, өсүүсүн улантып, 2023-жылы рекорддук көрсөткүчтөргө жетти. Мамлекеттин ИДӨгө жана өлкөнүн экономикалык туруктуулугуна кошкон олуттуу салымын эске алуу менен ЧОИнин өнүгүшүн колдоону жана стимулдаштырууну улантуусу маанилүү.

2014-2023-жылдар аралыгында чакан жана орто ишкердиктин субъекттери өндүргөн өнөр жай продукцияларынын көлөмү ар түрдүү тенденцияларды көрсөттү. 2014-жылы чакан ишканалардын үлүшү өнөр жай продукциясынын көлөмүндө 9,2% ды түзгөн. Кийинки жылдарда төмөндөө байкалган, 2020-жылы 7,0 % минималдуу мааниге жеткен. Бул төмөндөөнү сектордогу активдүүлүктүн төмөндөшүнө алып келген COVID-19 пандемиясынын таасири менен түшүндүрсө болот. Ошого карабастан, 2021-жылдан баштап., **ЧИ** үлүшүн 10,0% га чейин көбөйтүп, өз позициясын калыбына келтире баштады. 2022-жылы үлүш бир аз кыскарып, 9,6%ды түздү, бирок 2023-жылы ал 11,1%га жетип, изилденген бүткүл мезгилдеги эң жогорку көрсөткүч болуп саналат. Өнөр жай продукциясынын көлөмүндөгү орто ишканалардын үлүшү да алгачкы жылдары акырындык менен

төмөндөөнү көрсөтүп, 2014-жылдагы 8,4%дан 2020-жылда 6,1%га чейин кыскарган. Бирок 2021-жылдан баштап туруктуу өсүү башталып, 2021-жылы 7,1%га, 2022-жылы 7,8%га жана 2023-жылы 8,8%га жеткен. [<http://www.stat.kg>] (2.3-сүрөт).

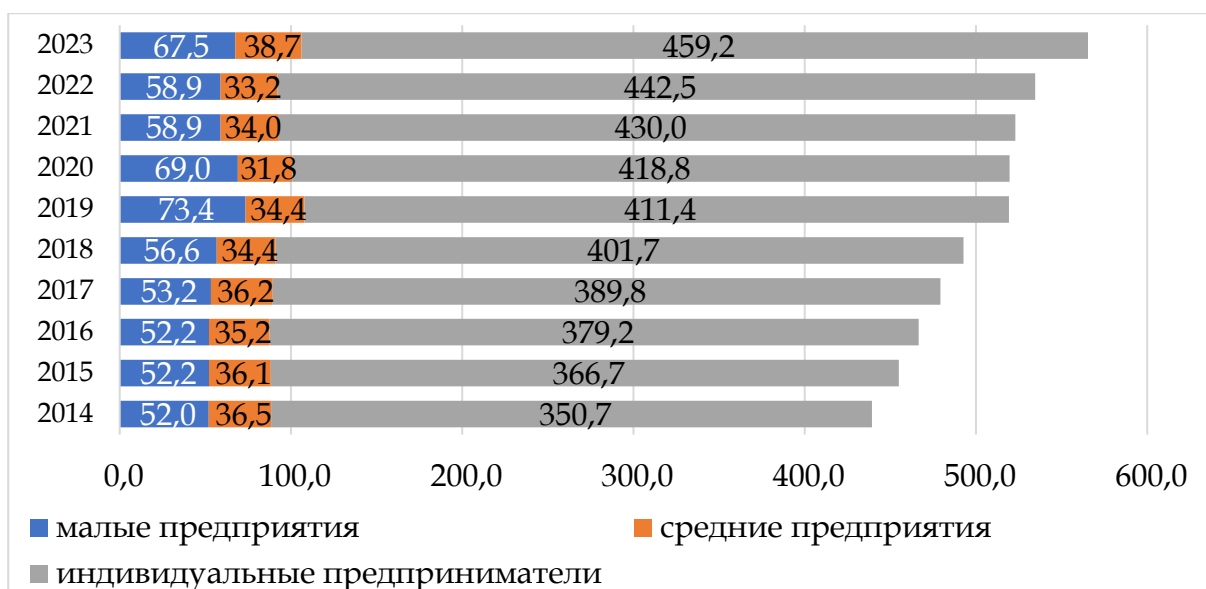

2.3-сүрөт. Ишканалардын түрлөрү боюнча КР чакан жана орто ишкердик субъекттеринин өнөр жай продукциясынын көлөмүнүн динамикасы, республиканын жалпы көлөмүнө карата пайыз менен

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлдү [<http://www.stat.kg>]

Жеке ишкерлердин өнөр жай продукциясынын көлөмүнө кошкон салымы анча туруктуу болгон эмес. 2014-жылы үлүшү 5,7% ды түзгөн, андан кийин 2018-жылы 6,9% га чейин өсүш менен анча-мынча өзгөрүүлөр болгон. Бирок, 2020-жылы алардын үлүшү пандемиянын таасири менен минималдуу 4,7% га чейин төмөндөгөн.

Изилдөө мезгилинде Кыргыз Республикасында чакан ишканаларда иштегендердин саны 2014-жылы 52,0 миң адамдан 2023-жылы 67,5 миң адамга чейин көбөйгөн. Бул өсүш баштапкы мезгилге салыштырмалуу 129,8% түздү. 2020-жылдагы убактылуу төмөндөөгө карабастан, иштегендердин саны кайрадан өсө баштады, 2023-жылы 67,5 миң адамга жетти. Орто ишканаларда иштегендердин саны динамикада бир аз туруксуздукту көрсөтү, алар 2014-жылы 36,5 миң адамдан башталып, 2023-жылы 38,7 миң адам деңгээлинде аяктаган [<http://www.stat.kg>] (2.4-сүрөт.).

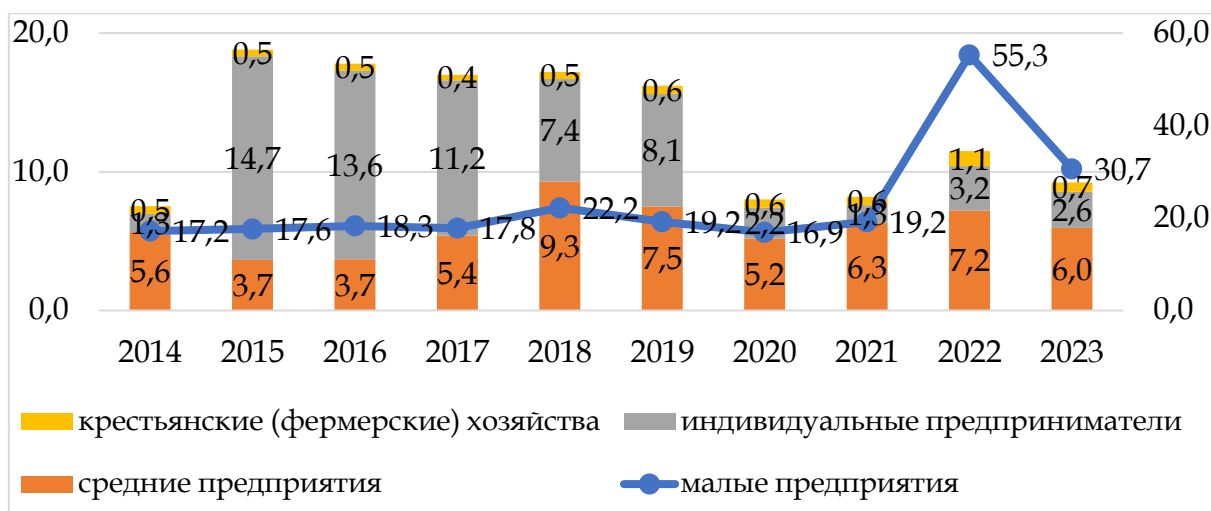
2.4-сүрөт. КР чакан жана орто ишкердик ишканаларында иштегендердин санынын динамикасы, миң адам

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлдү [http://www.stat.kg]

ЧОИде иштегендердин саны бүткүл талдоо жүргүзүлгөн мезгилде 106,0%ды түздү. Жеке ишкерлер сектору 2014-жылы 350,7 миң адамдан баштап, 2023-жылы 459,2 миң адамга жетип, жумуш менен камсыз болгондордун санын туруктуу көбөйтүп, 130,9%га өстү.

ЧОИ субъекттеринин КРга экспорту алардын өлкө экономикасына кошкон салымынын маанилүү көрсөткүчү болуп саналат. 2014-жылдан 2023-жылга чейинки ЧОИ, жеке ишкерлердин жана дыйкан (фермердик) чарбалардын экспорттогу үлүштөрүнүн динамикасын талдоо алардын ишмердүүлүгүндөгү олуттуу өзгөрүүлөрдү көрсөтөт. 2022-жылы чакан ишканалар экспорттун кескин өсүшүн көрсөтүп, 55,3%га жетти, бул алардын активдешүүсүнөн жана жаңы рыноктук шарттарга ийгиликтүү ыңгайлашуусунан кабар берет. 2023-жылы үлүш кайрадан 30,7%га чейин төмөндөдү, бирок мезгилдин башталышына караганда бир топ жогору бойдон калды.

Орто ишканалар экспортто азыраак үлүштү ээлейт, бирок туруктуулугун сактап калууда. 2014-жылы алардын салымы 5,6%ды түзсө, эң жогорку көрсөткүч 2018-жылы катталган — 9,3%, ал эми 2021-2023-жылдары алардын үлүшү 6,3%дан 6,0%га чейин өзгөрүп, туруктуу позицияларды сактап калганын көрсөтүп турат. Жеке ишкерлер экспортто олуттуу өзгөрүүлөрдү көрсөтүшөт. 2014-жылы алардын үлүшү болгону 1,3%ды түзсө, эң жогорку чегин 2015-жылы (14,7%) болгон, бирок 2023-жылы 2,6%га чейин төмөндөгөн. Дыйкан чарбаларынын салымы төмөн деңгээлде калууда, бирок бир аз өсүштү көрсөтүүдө. 2014-2020-жылдары алардын үлүшү 0,4%-0,6% чегинде өзгөрүп турган. 2022-жылы бир аз секирик болуп, 1,1%га жеткен, бирок 2023-жылы көрсөткүч 0,7%га чейин төмөндөгөн (2.5-сүрөт).

2.5-сүрөт. КР чакан жана орто ишкердик субъекттеринин экспортунун динамикасы, жалпы көлөмгө пайыз менен

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлдү [http://www.stat.kg]

КР ЧОИ субъекттеринин импорту 2014-2023-жылдар аралыгында чакан, орто ишканалардын, жеке ишкерлердин жана ДФЧнын ортосунда үлүштөрдүн бөлүштүрүлүшүндө жана түзүмүндө олуттуу өзгөрүүлөрдү көрсөтүүдө.

2.6-сүрөт. КР чакан жана орто ишкердик субъекттеринин импортунун динамикасы, республиканын жалпы көлөмүнө пайыз менен

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлдү [http://www.stat.kg]

ЧИ ЧОИ субъекттеринин арасында импорттук операциялардын негизги катышуучулары болуп саналат. 2014-жылы алардын үлүшү 29,0% ды түзгөн, бирок 2018-жылга карата бул көрсөткүч туруктуу өсүп, 46,5% га жетти жана максимум 2022-жылы катталган (55,3%), бул аталган сегменттеги жогорку активдүүлүктү көрсөтүп турат. 2023-жылы бир аз төмөндөө байкалып, 47,1%ды түздү, бирок мезгилдин башталышындагы деңгээлден кыйла жогору бойдон калууда [http://www.stat.kg] (2.6-сүрөт). Импорттогу орто ишканалардын үлүшү экономикалык шарттарга жараша ар кандай болгон. 2014-жылы ал 8,9% ды түздү, андан кийин 2019-жылы 11,2% га чейин өстү, бирок алардын үлүшү 2023-жылы 6,8% га чейин төмөндөдү. Жеке ишкерлердин импорттогу активдүүлүгү төмөндөө тенденциясын көрсөтүүдө: 2014-жылы алардын үлүшү 15,2% болсо, 2023-жылы 2,3% түздү. Импорттогу ДФЧнын үлүшү минималдуу жана дээрлик өзгөрүүсүз бойдон калууда: 2014-

2023-жж.алардын салымы 0,1% -0,3% чегинде өзгөрүлүп турду.

Инвестициялар жаңы технологияларды жана башкаруу практикасын киргизүүгө көмөктөшөт, бул экономиканын жалпы өндүрүмдүүлүгүн жогорулатат. 2014-жылдан 2023-жылга чейинки мезгилде Кыргыз Республикасына ИИнин келип түшүүлөрүнүн көлөмү тышкы экономикалык кырдаалдын жана ички инвестициялык чөйрөнүн өзгөрүлмөлүүлүгүн көрсөтүү менен олуттуу олку-солкулуктарды көрсөтүүдө. КРда ИИнин көлөмү 2014-жылы 5,42 млрд АКШ долларын түзгөн . Кийинки жылдарда өсүш байкалган, ал 2022-жылы 9,03 млрд АКШ долларынан ашкан . Бирок, 2023-жылы инвестициянын көлөмү 7,11 млрд АКШ долларына чейин төмөндөдү. . Эң чоң өсүш темпи 2022-жылы катталган (142,6%), бул экономиканын негизги секторлоруна инвестициялардын өсүшүнө байланыштуу болушу мүмкүн, мисалы, энергетика жана инфраструктура сыяктуу (2.7-сүрөт.).

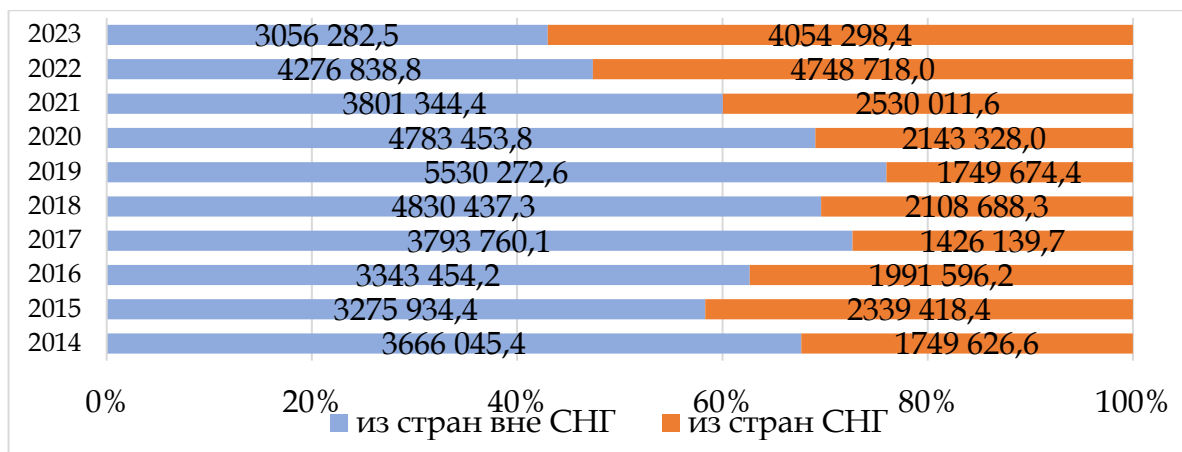

2.7-сүрөт. КРда ИИ түшүүлөрүнүн динамикасы , миң АКШ долл. .

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлдү [http://www.stat.kg]

"Чет элдик инвестициялардын өсүү темпи 2023-жылы 78,8%дан 2018-жылы 132,9%га чейин өзгөрүп турган, бул инвестициянын көлөмүнүн өлкөнүн ичиндеги жана сыртындагы экономикалык жана саясий кырдаалдагы өзгөрүүлөргө жогорку сезгичтигин көрсөтөт.

2014-жылдан 2023-жылга чейинки Кыргыз Республикасына ЧЭИнин өлкөлөр боюнча келип түшүү динамикасын талдоо абсолюттук көрсөткүчтөрдө да, салыштырмалуу үлүштөрдө да олуттуу өзгөрүүлөрдү көрсөтөт. Мисалы, 2014-жылы Кыргыз Республикасына ЧЭИнин жалпы көлөмү 5 415 672,0 миң АКШ долларын түзгөн. . 2023-жылга карата ал 7 110 580,9 миң АКШ долларына жетип, 2014-жылга салыштырмалуу 1 694 908,9 миң АКШ долларына көп болгон. Бул мезгил ичинде өсүү темпи 131,3%ды түздү, бул Кыргыз Республикасына ЧЭИ тартууда оң динамика бар экенин көрсөтүп турат."

2.8-сүрөт. КРда өлкөлөр боюнча ЧЭИ түшүүлөрүнүн динамикасы , миң АКШ долл. .

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлдү [http:// www.stat.kg]

КМШдан тышкаркы өлкөлөрдөн келген инвестицияларга келсек, 2014-жылы алар 3 666 045,4 миң АКШ долларын түзгөн, бул жалпы көлөмдүн 67,7% түзөт. Бирок, 2023-жылга карата бул көрсөткүч 3 056 282,5 миң АКШ долларына чейин төмөндөгөн., бул 2014-жылга караганда 609 762,9 миң долларга азыраак (2.8-сүрөт). Салыштырмалуу көрсөткүчтөрдө ЧЭИнин үлүшү жалпы көлөмдөн 43% га чейин кыскарган. Бул мезгилде КМШдан тышкаркы өлкөлөрдөн келген инвестициялардын өсүү темпи 83,4% ды түздү, бул алардын агымынын басандашын көрсөтүп турат. Ошол эле учурда КМШ өлкөлөрүнөн келген инвестициялардын вектору олуттуу өсүштү көрсөттү: 2023-жылы инвестициянын көлөмү 4 054 298,4 миң АКШ долларына чейин өстү, бул 2 304 671,8 миң долларга көбөйгөнүн көргөзүп турат жана жалпы көлөмдүн 57% га жетип, 2014-жылы 1 749 626,6 миң АКШ долларын түздү(32,3%) жана 231,7% өсүү темпин көргөздү.

«Экономиканын туруктуу өнүгүүсү үчүн ишкердүүлүктөгү инвестициялык процесстерди оптималдаштыруу» аттуу үчүнчү главада ишкердүүлүктү инвестициялык камсыздоонун эконометрикалык моделдөөсү жүргүзүлдү, автордун ишкердүүлүктүн узак мөөнөттүү өнүгүүсүнүн божомолу берилди жана КРда ишкердүүлүктү өнүктүрүүнүн стратегиялык багыттары сунушталды.

КРнын экономикалык өнүгүүсүнө маанилүү макроэкономикалык факторлордун таасир этүү даражасын аныктоо үчүн көп факторлуу корреляциялык-регрессиялык анализ жүргүзүлдү. Натыйжалуу фактор катары КРнын чакан жана орто ишкердик субъекттери тарабынан өндүрүлгөн дүң кошумча нарктын көлөмү кабыл алынды. Факторлор катары төмөнкү макроэкономикалык көрсөткүчтөр тандалды: X1 — ЧЭИнин келип түшүүсү, миң АКШ доллары; X2 — Түздөн-түз ЧЭИнин түшүүсү, миң АКШ доллары; X3 — Рентабелдүү ишканалардын кирешеси, млн сом; X4 — Негизги капиталга инвестициялар, млн сом; X5 — Акча которуулардын түшүүсү, млн сом (3.1-таблица). 3.1-таблица

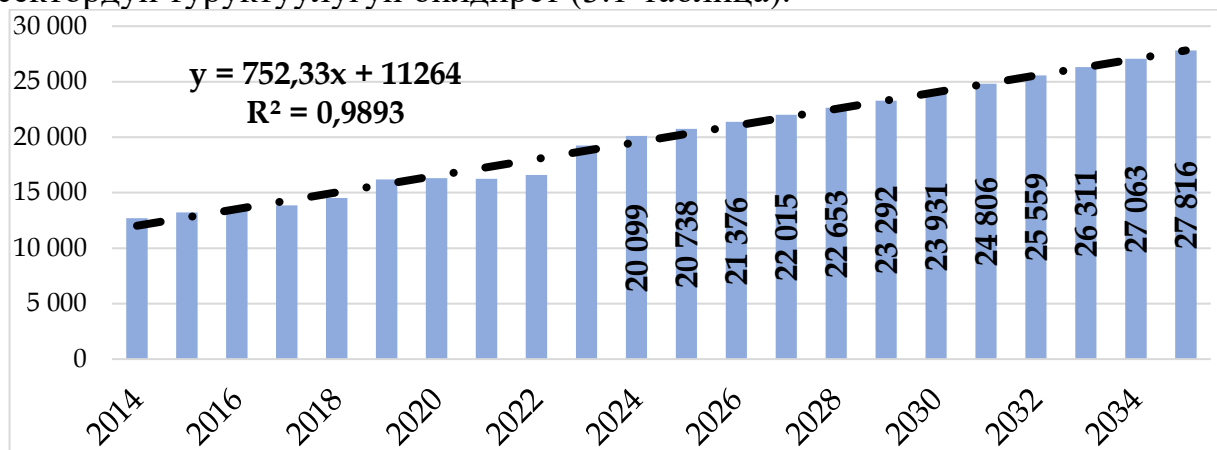
- КРнын чакан жана орто ишкердик субъекттери тарабынан өндүрүлгөн дүң кошумча нарктын көлөмүнө таасир этүүчү корреляциялык коэффициенттердин көп факторлуу матрицасы

	Y	X1	X2	X3	X4	X5
Y	1					
X1	0,8041	1				
X2	0,2176	0,3464	1			
X3	0,9475	0,7395	0,2145	1		
X4	0,0115	0,2854	0,1384	-0,2609	1	
X5	0,7685	0,8354	0,2437	0,6701	0,4267	1

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлдү [http://www.stat.kg]

КР чакан жана орто ишкердик субъекттери тарабынан өндүрүлгөн кошулган дүң нарктын көлөмүнүн экономиканын кирешелүү ишканаларынын кирешесинен көз карандылык регрессиясынын теңдемеси төмөнкүдөй көрүнүшкө ээ: $\hat{Y}_x = 84950,22 + 1,538873 X_1$. Кирешелүү ишканалардын кирешеси 1 млн сомго көбөйсө, ЧОИ субъекттеринин КДН көлөмү 1,538873 млн сомго көбөйөт.

Божомол боюнча, 2035-жылга карата чакан ишканалардын саны 27 816га жетип, 12 жыл ичинде 7 717 ишканага абсолюттук өсүш болот. Жылдык орточо өсүш болжол менен 643 ишкананы түзөт, бул мурунку он жылдыктагы көрсөткүчтөргө окшош туруктуу өсүү темпин чагылдырат. Жылдык орточо өсүү темпи болжол менен 5,67%ды түзөт. 2035-жылга карата чакан ишканалардын саны 2014-жылга салыштырмалуу эки эседен ашык көбөйөт, бул өлкөдөгү чакан бизнестин мындан аркы өсүшү үчүн оң динамиканы жана потенциалды баса белгилейт. Божомол 2024-жылдан 2035-жылга чейин ишканалардын санынын 38%дан ашык өсүү мүмкүнчүлүгүн көрсөтөт, бул сектордун туруктуулугун билдирет (3.1-таблица).

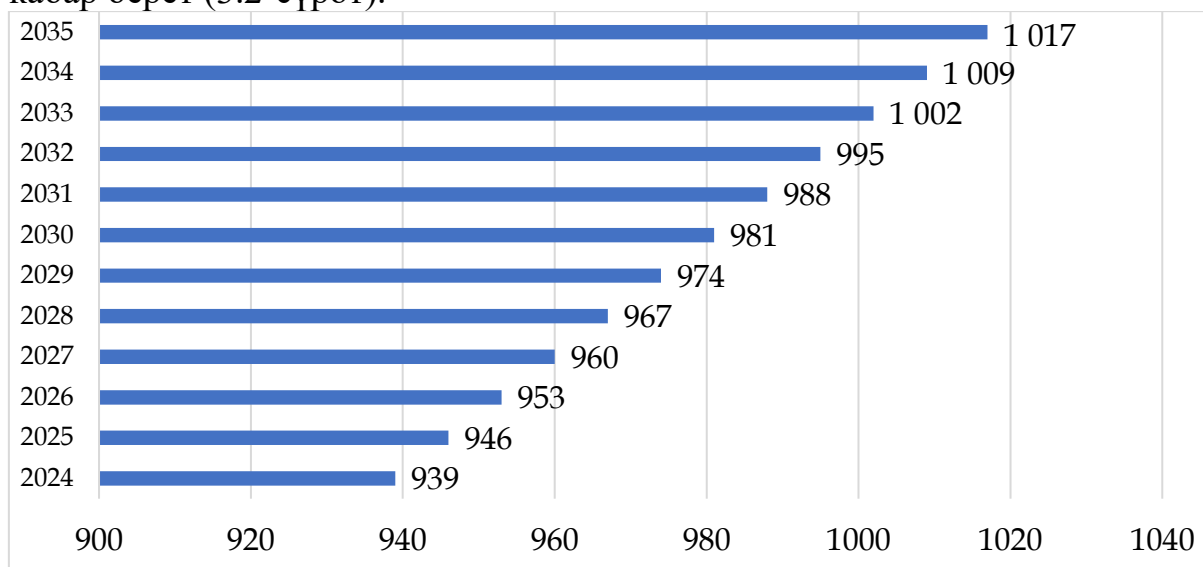

3.1-сүрөт. 2035-жылга чейин Кыргызстанда чакан ишканалардын санын болжолдоо, бирдик

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлдү [http://www.stat.kg]

2024-жылдан 2035-жылга чейинки аралыктагы орто ишканалардын санынын анализи орточо өсүштү көрсөтөт. 2024-жылы өлкөдө 939 орто ишкана болсо, 2035-жылы алардын саны 1 017ге жетет деп болжолдонууда. Бул мезгил ичиндеги абсолюттук өсүш 78 ишкананы түзөт, бул орто

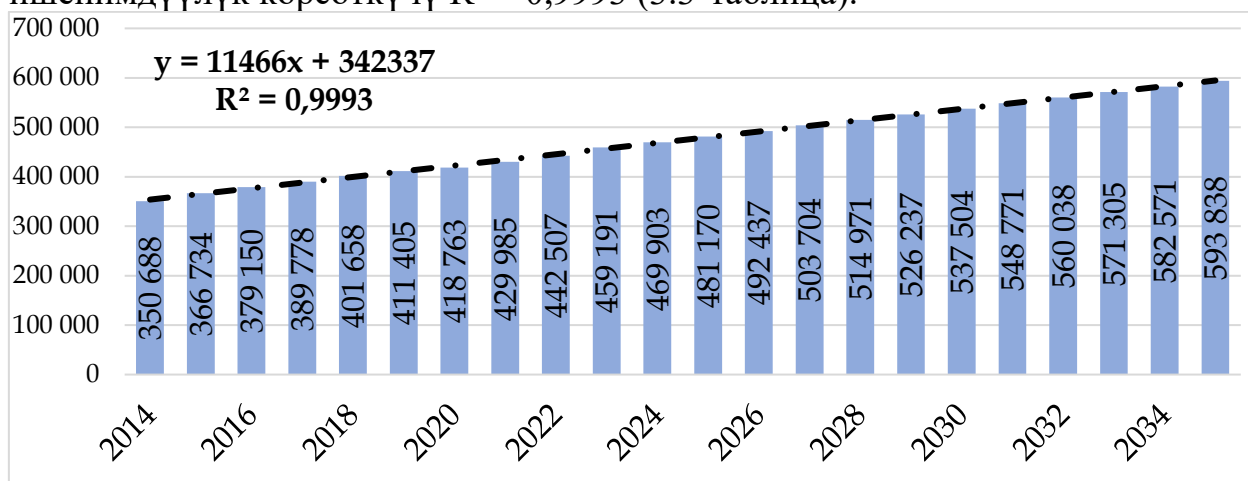
ишканалардын санынын акырындык менен, бирок туруктуу көбөйүшүнөн кабар берет (3.2-сүрөт).

3.2-сүрөт. 2035-жылга чейин Кыргыз Республикасындагы орто ишканалардын санынын болжолу, бирдик.

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлдү [http://www.stat.kg]

КРда жеке ишкерлердин саны туруктуу өсүштү көрсөтүп жатат, бул сектордун олуттуу потенциалынан кабар берет. Биз 2035-жылга чейинки жеке ишкерлердин саны боюнча автордук болжолду сунуштайбыз, ал $y = 11466x + 342337$ линиялык тренд функциясына негизделген, аппроксимациянын ишенимдүүлүк көрсөткүчү $R^2 = 0,9993$ (3.3-таблица).

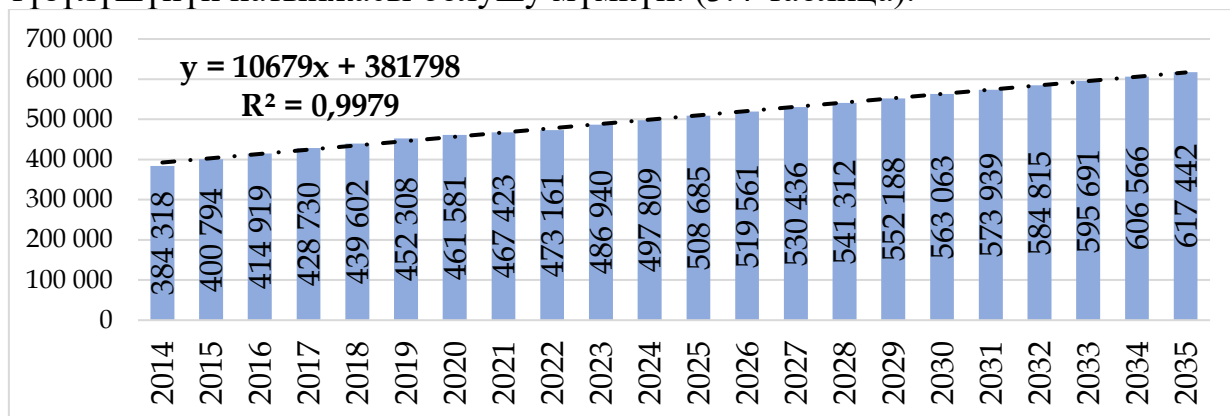

3.3-сүрөт. Кыргыз Республикасында 2035-жылга чейинки жеке ишкерлердин санын болжолдо, адам

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлдү [http://www.stat.kg]

2024-2030-жылдар аралыгында ишкерлердин саны 2024-жылы 469 903 адамдан 2030-жылы 537 504 адамга чейин акырындык менен көбөйгөндүгү байкалат. Бул өсүш ишкердик жүргүзүү шарттарынын жакшырышы, ошондой эле чакан жана орто ишкердикти мамлекеттик колдоо чараларынын активдүү киргизилиши менен шартталган. Бул мезгилдеги жылдык орточо өсүш болжол менен 11 267 адамды түзөт. Экинчи этапта (2031–2035-жж.) ишкерлердин санынын андан ары көбөйүшү болжолдонууда, 2031-жылы 548

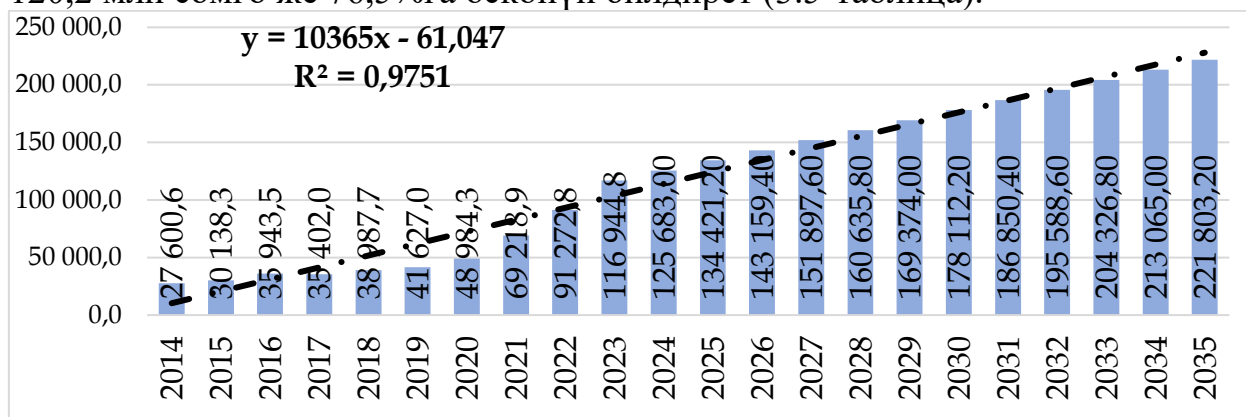
771 адамдан 2035-жылы 593 838 адамга чейин. Бул мезгилде өсүү темпи туруктуу болот деп күтүлүүдө, бул жагымдуу ишкердик чөйрөнүн түзүлүшүнүн натыйжасы болушу мүмкүн. (3.4-таблица).

3.4-сүрөт. 2035-жылга чейин Кыргызстанда ДФЧлардын санын болжолдоо, бирдик

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлдү [<http://www.stat.kg>]

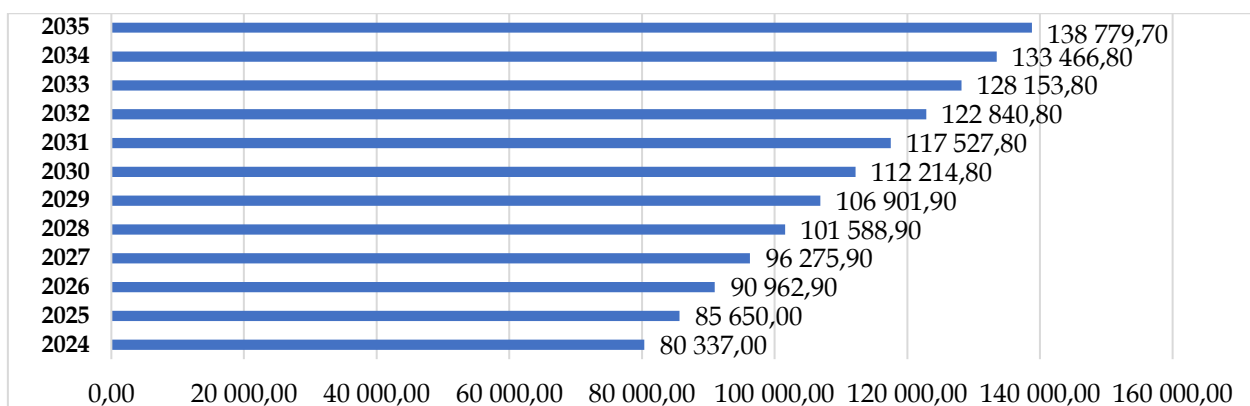
2035-жылга карата чакан ишканалар өндүргөн дүң кошумча нарктын көлөмү 221 803,2 млн сомго жетет. 2024-жылы 125 683 млн сомдон 2035-жылы 221 803,2 млн сомго чейин өсүү болжолдонууда, бул 12 жыл ичинде 96 120,2 млн сомго же 76,5%га өскөнүн билдирет (3.5-таблица).

3.5-сүрөт. КР чакан ишканалары тарабынан 2035-жылга чейин өндүрүлгөн кошулган дүң нарктын көлөмүнүн болжолу, млн. сом

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлдү [<http://www.stat.kg>]

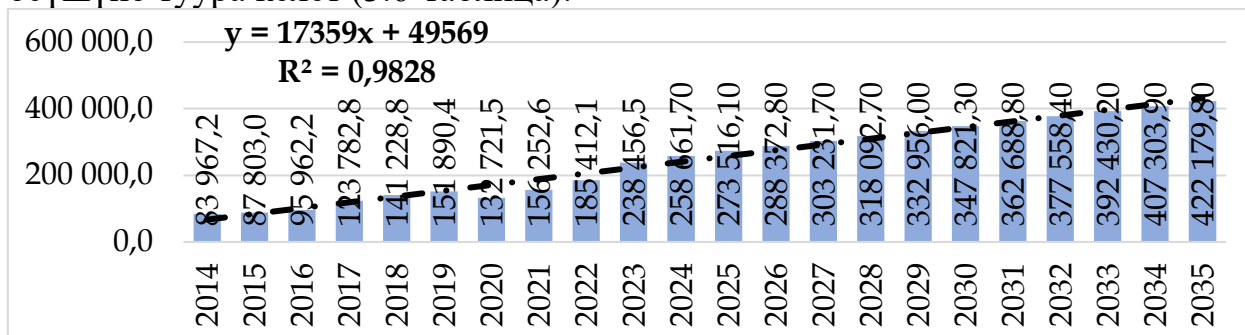
Орто ишканалар тарабынан өндүрүлгөн КДН көлөмү 2021-жылдан 2023-жылга чейин кескин өстү, бул COVID-19 пандемиясынан кийинки кризистен кийинки калыбына келтирүү, ири инвестициялык долбоорлорду ишке ашыруу, орто бизнести мамлекеттик колдоонун күчөшү менен түшүндүрүлөт.

3.6-сүрөт. КР орто ишканалары тарабынан 2035-жылга чейин өндүрүлгөн кошулган дүң нарктын көлөмүнүн болжолу, млн. сом

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлдү [http://www.stat.kg]

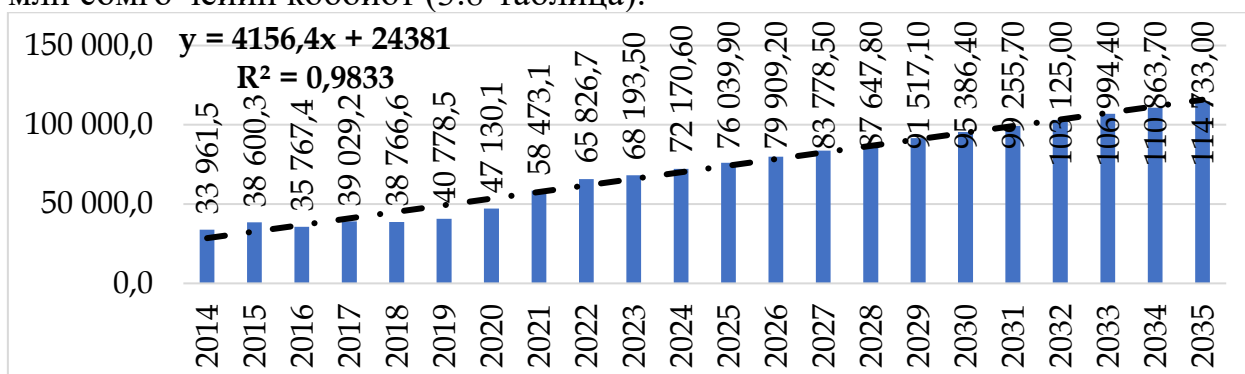
2024-жылдан 2035-жылга чейин Кыргыз Республикасындагы орто ишканалар тарабынан өндүрүлгөн кошулган дүң нарктын (КДН) көлөмү олуттуу өсөт деп болжолдонууда, 2024-жылы 80 337 млн сомдон 2035-жылы 138 779,7 млн сомго чейин, бул 12 жыл ичинде 58 442,7 млн сомго же 72,8%га өсүшүнө туура келет (3.6-таблица).

3.7-сүрөт. КР жеке ишкерлери тарабынан 2035-жылга чейин өндүрүлгөн кошулган дүң нарктын көлөмүнүн болжолу, млн. сом

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлдү [http://www.stat.kg]

Болжолдоолорго ылайык, жеке ишкерлер тарабынан өндүрүлгөн КДНнын көлөмү 2024-жылы 258 661,7 млн сомдон 2035-жылы 422 179,8 млн сомго чейин туруктуу өсүштү көрсөтөт. Бул мезгил аралыгында өсүш 163 518,1 млн сомду түзөт, же 63,2%га өсөт (3.7-таблица). Болжолдоолорго ылайык, дыйкан (фермердик) чарбалар тарабынан өндүрүлгөн кошулган дүң нарктын (КДН) көлөмү 2024-жылы 72 170,6 млн сомдон 2035-жылы 114 733,0 млн сомго чейин көбөйөт (3.8-таблица).

3.8-сүрөт. 2014- 2035-жж. ДФЧ өндүргөн кошулган дүң нарктын көлөмүнүн болжолу, млн сом

Булак: КР УСК маалыматтары боюнча түзүлдү [http://www.stat.kg]

Бул болжолдонгон мезгил ичинде 42 562,4 млн сомго же 59%га өсүш дегенди билдирет. Өсүш жыл сайын КДН көлөмүнүн көбөйүшү менен туруктуу тенденцияны көрсөтөт.

Ишкердикти инвестициялык камсыздоо модели ишкердик ишмердүүлүккө инвестиция тартууга жана пайдаланууга таасир этүүчү негизги факторлорду камтууну болжолдойт.

3.9-сүрөт. Ишкердикти инвестициялык камсыздоонун модели

Булак: автордун модели

Экономикалык факторлор: ИДӨ мамлекеттин экономикалык абалынын негизги көрсөткүчү болуп саналат жана ишкерлердин ишмердүүлүгүн жүргүзүү жана пайда табуу жөндөмдүүлүгүнө таасир этиши мүмкүн.

Моделдин негизги элементтери: калктын кирешеси жана чыгашасы: Бул параметр үй чарбаларынын финансылык абалын жана алардын товарларды жана кызматтарды керектөө, ошондой эле ишкердик ишмердүүлүктүн ар кандай түрлөрүнө инвестициялоо жөндөмдүүлүгүн мүнөздөйт.

Институционалдык факторлор: ишкердикти мамлекеттик колдоо чакан жана орто бизнести өнүктүрүүгө багытталган мамлекеттик саясаттын чараларын камтыйт, мисалы, субсидиялар, гранттар, салыктар боюнча жеңилдиктер жана колдоонун башка түрлөрү. Жогорку салыктык ставкалар ишкерлердин кирешесин чектеп, бизнестин өнүгүшүн токтотушу мүмкүн, ал эми төмөндөтүлгөн салыктар ишкердик ишмердүүлүгүнүн кеңейишине түрткү бериши мүмкүн. Катуу жана ачык-айкын эмес жөнгө салуу рынокко жаңы оюнчулардын киришине тоскоолдуктарды жаратышы мүмкүн, ал эми либералдуу жана болжолдуу жөнгө салуу чөйрөсү бизнестин өсүшүнө жана инновацияларга өбөлгө түзөт.

Финансылык ресурстар: инвестицияларды тартуу жаңы технологияларга жана рынокторго жеткиликтүүлүктү камсыздайт алат, ал эми ички инвестициялар көбүнчө жергиликтүү экономикага жана ишкердик климатка болгон ишенимдин деңгээлин чагылдырат. Фондулук рынок компанияларга акцияларды жана облигацияларды чыгаруу аркылуу узак мөөнөттүү капиталга жетүү мүмкүнчүлүгүн берет. Фондулук рыноктун өнүгүшү ишканаларга инвесторлорду табууну жеңилдетет жана финансылык туруктуулукту жакшыртат.

Инфраструктуралык параметрлер: технологиялык инфраструктуранын жогорку деңгээли ишканалардын натыйжалуулугун жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга өбөлгө түзөт. Санариптештирүү бизнес-процесстерде заманбап маалыматтык технологияларды колдонууну камтыйт. Санариптик чечимдерди киргизүү процесстерди тездетүүгө, кардарлар жана өнөктөштөр менен байланышты жакшыртууга, ошондой эле ресурстарды башкарууда натыйжалуулукту жогорулатууга жардам берет.

КОРУТУНДУ

Жүргүзүлгөн анализдин жүрүшүндө төмөнкүдөй тыянактар чыгарылды:

1. Глобалдашуу, санариптештирүү жана дүйнөлүк рыноктордун туруксуздугу менен мүнөздөлгөн азыркы шарттарда ишкердик инновациялардын жана экономикалык активдүүлүктүн булагы катары эң маанилүү ролду ойнойт. КР аймактарында ишкердикти өнүктүрүү экономикалык абалды жакшыртуу, жумуш орундарын түзүү жана миграциянын деңгээлин төмөндөтүү үчүн негизги фактор болуп саналат. Өлкөнүн ар бир аймагында ишкердик жаратылыш, экономикалык жана инфраструктуралык шарттарга жараша ар кандай өнүгөт.

2. Чет элдик инвестициялар ишкердиктин экономикалык өнүгүшүнө таасир этүүчү негизги факторлордун бири болуп саналат. Алардын КР экономикасы үчүн мааниси төмөнкү аспектилерде көрүнөт:

1. Экономикалык өсүш жана өнүгүү. Чет элдик инвестициялар экономикага капиталдын агымын камсыздап, жаңы жумуш орундарын түзүүгө, салыктык түшүүлөрдүн көбөйүшүнө жана ИДӨнүн өсүшүн тездетүүгө өбөлгө түзөт. Бул, айрыкча, ички ресурстары чектелген Кыргызстан сыяктуу өнүгүп келе жаткан өлкөлөр үчүн маанилүү.

2. Технологияларды жана билимдерди өткөрүп берүү. Чет элдик компаниялар жаңы технологияларды, заманбап башкаруу ыкмаларын жана инновациялык өндүрүш ыкмаларын алып келишет. Бул тармактарды модернизациялоого жана улуттук экономиканын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга өбөлгө түзөт.

3. Инфраструктураны жакшыртуу. Чет элдик катышуусу бар көптөгөн долбоорлор инфраструктураны өнүктүрүү менен байланыштуу, анын ичинде жолдорду, энергетикалык объектилерди жана санариптик тармактарды куруу. Бул долбоорлор экономиканын башка секторлорунун өнүгүшүнө түрткү берет.

4. Экономиканы диверсификациялоо. Чет элдик инвестициялар экономиканын айыл чарбасы жана пайдалуу кендерди казып алуу сыяктуу салттуу тармактарынан көз карандылыгын азайтып, жаңы секторлорду өнүктүрүүгө мүмкүндүк берет. Бул экономиканы тышкы күтүүсүз өзгөрүүлөргө дагы туруктуу кылат.

5. Экспорттук потенциалды кеңейтүү. Чет элдик ишканалар экспорттун өсүшүнө өбөлгө түзөт, анткени алар эл аралык рынокторго багытталган. Бул өлкөнүн соода балансын жакшыртууга жана Кыргызстандын дүйнөлүк экономикадагы позициясын бекемдөөгө жардам берет.

6. Атаандаштыкты стимулдаштыруу. Чет элдик компаниялардын болушу атаандаштык чөйрөнү түзөт, бул жергиликтүү ишканаларды натыйжалуулугун, продукциянын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатын жогорулатууга түрткү берет.

7. Жумуш орундарын түзүү. Чет элдик инвестициялар жумушсуздукту азайтууга, айрыкча региондордо олуттуу салым кошот. Жаңы ишканалар ири шаарларда гана эмес, айыл жерлеринде да жумуш менен камсыз кылат.

3. Чет элдик инвестициялардын олуттуу ролуна карабастан, Кыргызстан бир катар кыйынчылыктарга туш болууда, анын ичинде:

- Инфраструктуранын жетишсиз өнүгүшү.
- Жогорку административдик тоскоолдуктар жана бюрократия.
- Саясий туруксуздук жана экономикалык белгисиздик менен байланышкан тобокелдиктер.
- Ачык-айкындуулуктун жана инвесторлордун укуктарын коргоонун жетишсиздиги.

4. Чет элдик инвестициялар Кыргыз Республикасынын экономикасында стратегиялык ролду ойнойт, анын модернизациясына жана туруктуу өнүгүүсүнө өбөлгө түзөт. Бирок алардын оң таасирин максималдуу жогорулатуу үчүн учурдагы тоскоолдуктарды жоюу, бизнес үчүн жагымдуу шарттарды түзүү жана узак мөөнөттүү жана сапаттуу инвестицияларды тартуу үчүн укуктук базаны бекемдөө зарыл.

Кытай, Бириккен Араб Эмираттары жана Германия ишканалардын санынын эң чоң өсүшүн көрсөттү, бул алардын Кыргызстан менен экономикалык кызматташтыкты өнүктүрүүгө болгон стратегиялык кызыкчылыгы менен байланыштуу. Кыргызстан инфраструктура, айыл чарба жана энергетика тармактарында биргелешкен долбоорлорду өнүктүрүү менен бул өлкөлөрдөн инвестиция тартууну улантуусу керек.

5. Кыргыз Республикасында ишкердиктин аймактык өнүгүшү инфраструктураны жакшыртууну, каржылоого жеткиликтүүлүктү, административдик тоскоолдуктарды азайтууну жана адамдык капиталды өнүктүрүүнү камтыган комплекстүү мамилени талап кылат. Ар бир аймактын экономикалык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен, алардын потенциалын ачууга багытталган жеке стратегияларды иштеп чыгуу зарыл. Ишкердикти өнүктүрүү экономикалык өсүштүн жана калктын жыргалчылыгын жогорулатуунун негизги кыймылдаткычы болуп калат. Анализ аймактарда

ишкердиктин өнүгүүсүнүн негизги тенденцияларын көрсөттү:

- Бишкек жана Чүй облусу урбанизациянын жогорку деңгээлине, инфраструктурага жеткиликтүүлүгүнө жана негизги соода жолдоруна жакындыгына байланыштуу ишкердикти өнүктүрүүдө лидер болуп саналат. Чакан жана орто ишканалардын көпчүлүгү ушул аймактарда топтолгон, анын ичинде соода, өндүрүш жана тейлөө чөйрөсү да бар.

- Түштүк аймактар: Ош, Жалал-Абад жана Баткен облустары Түштүк аймактарда ишкерлердин санынын акырындык менен өсүшү байкалууда, айрыкча агрардык сектордо жана чакан өндүрүштө ишкерер көбөйүп келатат. Бул жерде айыл чарба продукциясын кайра иштетүү, соода жана текстиль өндүрүшү активдүү өнүгүүдө. Бирок аймак каржылоого жана логистикалык тармактарга жеткиликтүүлүктүн чектелгендиги сыяктуу кыйынчылыктарга туш болууда.

- Ысык-Көл облусу салттуу түрдө туристтик секторго багытталган. Чакан жана орто бизнес туристтерди тейлөөгө багытталган, анын ичинде мейманкана бизнеси, коомдук тамактануу жана транспорттук кызматтар. Бирок туризмдин сезондуулугунан улам ишкерлер кирешенин туруксуздугуна туш болушат.

- Нарын облусунда ишкердик активдүүлүк төмөн бойдон калууда. Ал жакта майда айыл чарба ишканалары жана эт менен сүттү кайра иштетүүчү ишканалар басымдуулук кылат. Ишкердик үчүн негизги тоскоолдуктар - сатуу рыногунан алыстыгы жана катаал климаттык шарттар болуп калууда.

- Талас облусунда ишкердик айыл чарба өндүрүшү, атап айтканда, буурчак өсүмдүктөрүн өстүрүү менен байланыштуу. Ошондой эле айыл чарба продукциясын кайра иштетүү жана соода тармагында чакан бизнес өнүгүүдө.

6. Ишкердикти өнүктүрүүнүн негизги көйгөйлөрү:

- Инфратүзүмдүк чектөөлөр. Алыскы аймактарда өнүккөн транспорттук жана энергетикалык инфратүзүмдүн жоктугу бизнести жүргүзүүнү татаалдаштырат.

- Финансылык кыйынчылыктар. Көптөгөн ишкерлер кредиттик ресурстарга жеткиликтүүлүктүн жетишсиздигинен жана жогорку пайыздык чендерден улам кыйынчылыктарга дуушар болушат.

- Квалификациялуу кадрлардын жетишсиздиги. Региондордон, өзгөчө жаштардын агылып кетиши бизнести эффективдүү жүргүзүүгө жөндөмдүү жумушчу кадрлардын жетишсиздигине алып келет.

- Жөнгө салуучу тоскоолдуктар. Ишкерлер бюрократия, салыктык жүктөм жана административдик текшерүүлөр менен байланышкан кыйынчылыктарды белгилешет.

7. Ишкердикти өнүктүрүүнүн потенциалдуу багыттары:

- Инфраструктураны жакшыртуу. Аймактардагы транспортко, энергетикага жана санариптик инфраструктурага инвестициялоо бизнес жүргүзүү үчүн шарттарды жакшыртат.

- Ишкердикти колдоо программалары. Чакан жана орто бизнести колдоо үчүн жеңилдетилген кредиттик программаларды, бизнес-

инкубаторлорду жана билим берүү демилгелерин түзүү.

– Кластердик ыкманы стимулдаштыруу. Ысык-Көлдөгү туристтик кластер, түштүк региондордогу агрардык кластерлер жана Чүй облусундагы өнөр жай кластери сыяктуу тармактык кластерлерди өнүктүрүү бизнестин натыйжалуулугун жогорулатууга мүмкүндүк берет.

– Аялдардын жана жаштардын ишкердүүлүгүн колдоо Аялдарды жана жаштарды ишкердикке тартууга багытталган атайын программалар жумуштуулукту жогорулатууга жана социалдык теңсиздикти кыскартууга жардам берет.

– Аймактардагы активдүүлүктүн өсүшү: Жалал-Абад, Ош жана Баткен облустары оң динамиканы көрсөтүүдө, бул инвестициялык активдүүлүктүн борбордон тышкары кеңейип жатканын көрсөтөт.

– Динамикасы чектелген региондор. Нарын жана Ысык-Көл облустары өсүү темпинин төмөндүгүн көрсөтүүдө, бул аймактардын инвестициялык жагымдуулугун жогорулатуу үчүн кошумча күч-аракеттерди талап кылат.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

1. Инвесторлорду тартуу үчүн төмөнкүлөр керек:

Бизнестин каттоо жана уруксат алуу үчүн административдик жол-жоболорду жөнөкөйлөтүү.

Бизнес жүргүзүүнүн жагымдуулугун жогорулатуу үчүн транспорттук, энергетикалык жана санариптик инфраструктураны өнүктүрүү.

Жогорку технологиялык тармактардын ишканалары үчүн салыктык жеңилдиктерди жана преференцияларды берүү.

Эл аралык форумдар жана эки тараптуу келишимдер аркылуу өлкөнүн инвестициялык потенциалын активдүү илгерилетүү.

2. КМШ өлкөлөрүнүн инвесторлору менен кызматташтыкты тереңдетүү үчүн:

Биримдик өлкөлөрүнүн инвесторлору үчүн тоскоолдуктарды азайтуу үчүн ЕАЭБ алкагында мыйзамдарды шайкеш келтирүүнү улантуу.

Айрыкча айыл чарба, логистика жана энергетика тармактарында кросс-чек ара кызматташтыгын өнүктүрүү.

КМШ өлкөлөрү Кыргыз Республикасынын негизги өнөктөштөрү бойдон калууда жана алардын өлкө экономикасын өнүктүрүүгө кошкон салымы өсүүдө.

– Ири өнөктөш катары Россия жана Казакстан менен инвестициялык кызматташтыкты колдоону улантуу.

– Беларусь, Армения жана Түркмөнстан менен долбоорлорду алардын кыргыз рыногуна болгон кызыгуусун эске алуу менен өнүктүрүү.

– Бизнес үчүн жагымдуу шарттарды түзүү аркылуу Молдова жана Тажикстан сыяктуу анча активдүү эмес КМШ өлкөлөрүнөн инвесторлорду тартуу боюнча ишти күчөтүү.

– Аймактык өнүктүрүү банктары аркылуу биргелешкен долбоорлорду каржылоо бөлүгүндө КМШ боюнча өнөктөштөр менен ишти күчөтүү.

3.Инвестициялык климатты жакшыртуу: чет өлкөлүк компаниялар үчүн каттоо жол-жоболорун жөнөкөйлөтүү жана салык жеңилдиктерин сунуштоо.

1. Салттуу өнөктөштөр менен кызматташтыкты өнүктүрүү: Кытай, Түркия жана Европа өлкөлөрү менен байланышты чыңдоого басым жасоо.

4.Чет элдик капиталы бар ишканалардын санынын туруктуулугун жогорулатуу үчүн төмөнкүлөр керек:

Инвесторлорду тышкы экономикалык жана саясий тобокелдиктерден коргоо механизмдерин түзүү.

COVID-19 пандемиясына окшош кризистик мезгилде бизнести колдоо программаларын киргизүү.

5.Айрым өлкөлөргө көз карандылыкты азайтуу үчүн инвестицияларды диверсификациялоо стратегиясын иштеп чыгуу.

Бул чаралар чет өлкөлүк капиталы бар иштеп жаткан ишканалардын санын көбөйтүүгө гана эмес, Кыргызстандын инвестициялык жагымдуу өлкө катары аброюн бекемдөөгө да мүмкүндүк берет.

6. Региондордо ишкердикти өнүктүрүү:

– Динамикасы төмөн аймактар үчүн инвесторлорду колдоо программаларын иштеп чыгуу(*Нарын жана Ысык-Көл облустары*).

– Инвесторлорду көбүрөөк тартуу үчүн түштүк аймактарында инфраструктураны жана логистиканы өнүктүрүүнү күчөтүү.

– Бишкек шаарында жана Чүй облусунда негизги экономикалык борборлордун статусун колдоо менен инвестицияларды стимулдаштырууну улантуу.

Чет элдик инвестициялык ишканалардын динамикасы боюнча маалыматтар туруктуу экономикалык өсүшкө жетишүү үчүн өлкөнүн ар кайсы аймактарына инвестициялык агымдарды диверсификациялоо зарылдыгын колдойт.

7. Кыргыз Республикасынын экономикасын чыңдоого көмөктөшүүчү ишкердиктин туруктуу өсүшүнө көмөктөшүү үчүн бир катар чаралар сунушталат:

1. Чет элдик инвесторлорду колдоо чараларын күчөтүү, анын ичинде бизнести каттоону жеңилдетүү.

2. Чет өлкөлүк катышуусу бар ишканалар үчүн инфраструктураны өнүктүрүү.

3. Өнүккөн өлкөлөр менен кызматташтыкты кеңейтүү үчүн эл аралык экономикалык дипломатияны активдештирүү.

4. КМШдан өнөктөштөр менен интеграцияны улантуу жана ЕАЭБ алкагында экономикалык байланыштарды чыңдоо.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ:

- 1.Арстанбекова, А.А.** Кыргызстанда бизнестин социалдык жоопкерчилик концепциясын ишке ашыруу. [Текст] /Иманкулова Э.Т., Арстанбекова А.А.// Известия Кыргызского государственного технического университета им. И. Раззакова. – Бишкек - 2022 - №3(63). – 203-209-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=49853793>
- 2.Арстанбекова А.А.** Ишкердикти өнүктүрүүдө инвестициялык камсыздоонун ролу [Текст]/ Иманкулова Э.Т., Арстанбекова А.А.// Экономический вестник Научно-Исследовательского Института Инновационной Экономики им. проф. М.Шайлобека – Бишкек - 2022 - №1,2. - 81-86-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=49961035>
- 3.Арстанбекова А.А.** Санариптик трансформация, туруктуу өнүгүү: билим берүү системасы үчүн өз ара байланыштар жана практикалык сунуштар.. [Текст]/ Арстанбекова А.А.// Вестник КГУ им. И. Арабаева. – Бишкек – 2023 - №4(63) – 318-322-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=61874148>
- 4.Арстанбекова, А.А.** Кыргыз Республикасынын туруктуу экономикалык өсүшү үчүн ишкердик активдүүлүктү стимулдаштырууда инвестициялык камсыздоонун ролу [Текст]/ Арстанбекова А.А.// Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана, МУИТ. – Бишкек – 2024 - № 4(33)- 197-201-б, <https://www.elibrary.ru>
- 5.Арстанбекова А.А.** Ишкердикти өнүктүрүү Кыргызстандын экономикасын өнүктүрүүнүн драйвери катары [Текст]/ Арстанбекова А.А, Токталиева К.А.// Известия Исык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. – Бишкек - 2024 - №4(47). - 4-10-б. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=80344581>
- 6.Арстанбекова, А.А.** Кыргызстанда жана анын аймактарында чакан ишканаларды өнүктүрүүнүн айрым аспектилерин [Текст]/ /Саякбаева А.А., Арстанбекова А.А., Токталиева К.А.// Известия Исык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. – Бишкек – 2024 - № 4(47) - 38-45-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=80344587>
- 7.Арстанбекова, А.А.** Кыргыз Республикасынын инвестициялык процессинде ишкердиктин ролу жөнүндө [Текст]/ Арстанбекова А.А.// Вестник КЭУ им. М.Рыскулбекова. – Бишкек – 2025 - № 1(66) – стр. 66-86-б.
- 8.Арстанбекова А.А.** Кыргызстандагы ишкердиктин финансы-экономикалык ишмердүүлүгүнүн айрым аспектилерин(курулуштун мисалында) [Текст]/ Саякбаева А.А., Токталиева К.А., Арстанбекова А.А. // Научный журнал «Общество» - г. Москва, Россия – 2025 - №1(36) - 61-65-б. ISSN 2310-9319. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=80650088>
- 9.Арстанбекова А.А.** Кыргызстандын экономикасын инвестициялык жактан камсыздоонун айрым маселелери. [Текст]/ Саякбаева А.А., Арстанбекова А.А, др.// Prospects for the Development of Modern Science: Materials of the X International Scientific–Practical Conference, In two volumes. Volume I – Stockholm (Sweden): Regional Academy of Management, 2025 –24-30-б. ISSN

978-601-267-398-2.

<https://drive.google.com/file/d/1zuVZJuToVBDK8e0HySaXzdgMP7CNDtqn/view?usp=sharing>

10. Арстанбекова А.А. Кыргызстандагы ишкердикти инвестициялык камсыздоонун айрым аспектилерин [Текст]/ Саякбаева А.А., Арстанбекова А.А., Токталиева К.А.// Сборник: Перспективные научные исследования: актуальные вопросы, достижения и инновации. - СПб.: МИПИ им.Ломоносова - 2025. - 28-35-б. ISBN 978-5-00234-199-3; DOI 10.58351/250218.2025.47.82.001. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=80674431>

11.Арстанбекова, А.А. Кыргыз Республикасынын экономикасына инвестициялар: азыркы абалы жана анын динамикасы [Текст]/ Саякбаева А.А., Арстанбекова А.А //Известия Исык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. – Бишкек – 2025 - №1. – 20-27-б. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=81242071>

12.АрстанбековаА.А. Кыргызстанда чакан ишкердикти өнүктүрүүнүн айрым аспектилерин [Текст]/Арстанбекова А.А., Токталиева К.А.// Сборник; Молодежный научный форум. –СПб.: МИПИ им.Ломоносова – 2025 - 18-25-б. ISBN 978-5-00234-202-0;

DOI 10.58351/250227.2025.24.80.001. <https://elibrary.ru/item.asp?id=80674431>

13. Арстанбекова, А.А. Кыргыз Республикасындагы коммерциялык банктардын ишмердигинин айрым аспектилерин ишкердикти инвестициялоо платформасы катары диагностикалоо [Текст]/ Арстанбекова А.А., Малабекова К.З, Токталиева К.А // Наука и инновационные технологии, МУИТ// - Бишкек, 2025, №1(34), стр. 129-205-б., <https://www.elibrary.ru>

08.00.10 – финансы, акча жүгүртүү жана кредит адистиктери боюнча экономика илимдеринин доктору илимий даражасын алуу үчүн «Ишкердикти инвестициялык колдоо экономиканын туруктуу өнүгүүсүнүн фактору катары» деген темада Арстанбекова Асель Асылбековнанын диссертациясынын РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: ишкердик, чакан жана орто бизнес, дүң кошумча нарк, чет элдик инвестиция, инвестициялык колдоо, улуттук экономиканы туруктуу өнүктүрүү, **Диссертациялык изилдөөнүн объектиси** болуп Кыргыз Республикасындагы ишкердик ишмердүүлүктөгү инвестициялык процесстер саналат.

Изилдөөнүн предмети болуп туруктуу экономикалык өнүгүүгө көмөктөшүүчү ишкердикти инвестициялык колдоонун механизмдери жана инструменттери саналат.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациянын максаты – инвестициялык климатты жакшыртуу жана Кыргыз Республикасынын экономикасында ишкердикти стимулдаштыруу боюнча теориялык принциптерди жана практикалык сунуштарды негиздөө.

Изилдөө методдору: абстракттуу-логикалык, салыштырма, структуралык-функциялык ыкмалар, графикалык методдор, корреляциялык-регрессиялык метод, статистикалык болжолдоо методдору, экономикалык-статистикалык талдоо методдору жана методдору.

Жыйынтыктар жана алардын жаңылыгы: заманбап дүйнөлүк экономиканын белгисиздик жана туруксуздук шарттарында ишкердикти өнүктүрүүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрү жана аны инвестициялык жактан колдоо боюнча концептуалдык көз караштарды жалпылоонун жана эксперттик кароонун негизинде ишкердик иштин жана инвестициялык процесстердин маанилүү мүнөздөмөлөрү “ишкердикти колдоо” жана “ишкердикти колдоо” аныктамаларынын автордук формулировкасы түрүндө аныкталган; ишкердикти инвестициялык колдоо боюнча чет өлкөлүк тажрыйбаны терең изилдөө дүйнөлүк экономика үчүн тике чет өлкөлүк инвестициялардын маанисин аныктоого жана тике чет өлкөлүк инвестициялардын деңгээли боюнча дүйнө өлкөлөрүнүн рейтингин түзүүгө мүмкүндүк берди; кеңири статистикалык маалыматтын негизинде ишкердикти өнүктүрүүнүн учурдагы тенденцияларына талдоо жүргүзүлгөн; Кыргыз Республикасында ишкердикти инвестициялык колдоонун диагностикасы жүргүзүлгөн; Көп факторлуу корреляциялык жана регрессиялык анализдин негизинде ишкердикти инвестициялык колдоонун эконометрикалык моделдөөсү жүргүзүлгөн; 2035-жылга чейин ишкердикти өнүктүрүүнүн узак мөөнөттүү болжолу эсептелген; Кыргыз Республикасында ишкердикти өнүктүрүүнүн стратегиялык багыттары иштелип чыккан.

Колдонуу деңгээли: Изилдөөнүн натыйжалары КУУда сыналган. Баласагын жана Кыргыз Республикасынын Финансы министрлиги. Практикалык сунуштар улуттук экономиканы туруктуу өнүктүрүү үчүн ишкердикте инвестициялык процесстерди оптималдаштырууга багытталган.

Колдонуу чөйрөсү: натыйжалар Кыргыз Республикасынын экономикасын туруктуу өнүктүрүү үчүн ишкердикте инвестициялык процесстерди оптималдаштырууга катышкан министрликтердин жана ведомстволордун ишинде колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации Арстанбековой Асель Асылбековны на тему: «Инвестиционное обеспечение предпринимательства как фактор устойчивого развития экономики» на соискание учёной степени доктора экономических наук по специальности 08.00.10 – финансы, денежное обращение и кредит

Ключевые слова: предпринимательство, субъекты малого и среднего предпринимательства, валовая добавленная стоимость, иностранные инвестиции, инвестиционное обеспечение, устойчивое развитие национальной экономики,

Объектом диссертационного исследования являются инвестиционные процессы в предпринимательской деятельности в КР.

Предметом исследования определены механизмы и инструменты инвестиционного обеспечения предпринимательства, способствующие устойчивому развитию экономики.

Цель и задачи исследования. Целью диссертационной работы является обоснование теоретических положений и практических рекомендаций по улучшению инвестиционного климата, стимулированию предпринимательской активности в условиях экономики КР.

Методы исследования: абстрактно-логический, сравнительный, структурно-функциональный подходы, графические методы, корреляционно-регрессионный метод, методы статистического прогнозирования, методы группировки и методы экономико-статистического анализа.

Результаты и их новизна: на основе обобщения и экспертного обзора концептуальных воззрений на закономерности развития предпринимательства и его инвестиционного обеспечения в условиях неопределенности и турбулентности современной мировой экономики определена сущностная характеристика предпринимательской деятельности и инвестиционных процессов в виде авторских формулировок дефиниций «предпринимательства» и «инвестиционного обеспечения предпринимательства»; углубленное изучение зарубежного опыта инвестиционного обеспечения предпринимательства позволило определить значимость прямых ИИ для мировой экономики, построить рейтинг стран мира по уровню прямых ИИ; на базе обширной статистической информации проведен анализ современных тенденций развития предпринимательства; выполнена диагностика инвестиционного обеспечения предпринимательства в КР; на основе многофакторного корреляционно-регрессионного анализа проведено эконометрическое моделирование инвестиционного обеспечения предпринимательства; рассчитаны прогноз долгосрочного развития предпринимательства до 2035 г.; разработаны стратегические направления развития предпринимательства в КР.

Степень использования: результаты исследования апробированы в КНУ им. Ж. Баласагына и Минфине КР. Практические рекомендации направлены на оптимизацию инвестиционных процессов в предпринимательстве для устойчивого развития национальной экономики.

Область применения: результаты могут использоваться в работе министерств и ведомств, занимающихся вопросами оптимизации инвестиционных процессов в предпринимательстве для устойчивого развития экономики КР.

SUMMARY

dissertation of Arstanbekova Asel Asylbekovna on the topic: "Investment support for entrepreneurship as a factor in sustainable economic development" for the degree of Doctor of Economics in the specialty 08.00.10 - finance, money circulation and credit

Key words: entrepreneurship, small and medium-sized businesses, gross value added, foreign investment, investment support, sustainable development of the national economy,

The object of the dissertation research is investment processes in entrepreneurial activity in the Kyrgyz Republic.

The subject of the study is the mechanisms and instruments of investment support for entrepreneurship that contribute to the sustainable development of the economy.

The purpose and objectives of the study. The purpose of the dissertation is to substantiate theoretical provisions and practical recommendations for improving the investment climate, stimulating entrepreneurial activity in the economy of the Kyrgyz Republic.

Research methods: abstract-logical, comparative, structural-functional approaches, graphical methods, correlation-regression method, statistical forecasting methods, grouping methods and methods of economic and statistical analysis.

Results and their novelty: - based on the generalization and expert review of conceptual views on the patterns of development of entrepreneurship and its investment support in the conditions of uncertainty and turbulence of the modern world economy, the essential characteristics of entrepreneurial activity and investment processes were determined in the form of the author's formulations of the definitions of "entrepreneurship" and "investment support for entrepreneurship"; an in-depth study of foreign experience in investment support for entrepreneurship made it possible to determine the significance of foreign direct investment for the world economy, to build a rating of countries in the world by the level of foreign direct investment; based on extensive statistical information, an analysis of modern trends in the development of entrepreneurship was carried out; diagnostics of investment support for entrepreneurship in the Kyrgyz Republic was carried out; econometric modeling of investment support for entrepreneurship was carried out on the basis of multifactor correlation and regression analysis; a forecast for the long-term development of entrepreneurship until 2035 was calculated; strategic directions for the development of entrepreneurship in the Kyrgyz Republic were developed.

Degree of use: the research results were tested at KNU named after J. Balasagyn and the Ministry of Finance of the Kyrgyz Republic. Practical recommendations are aimed at optimizing investment processes in entrepreneurship for the sustainable development of the national economy.

Scope: the results can be used in the work of ministries and departments dealing with issues of optimizing investment processes in entrepreneurship for the sustainable development of the Kyrgyz economy.

Формат 60x84 1/16
Бумага офсетная. Гарнитура «Times». Объем 2,5 п.л.
Печать офсетная. Тираж 100 экз.
Отпечатано в типографии